

Н.С. Әлқожаева¹ Ұ.Қ. Қыяқбаева^{2}*

¹*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,*

²*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАЙЫРЛЫ БІЛІМ БЕРУ МЕН АҒАРТУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ

Мақалада Қазақстандағы зайырлы білім беру және ағарту жұмыстарының тарихы қарастырылған. Автор, Кеңестік кезеңнен бері қарай білім беру жүйесіне талдау жасаған. Көптеген осы мәселеге қатысты еңбектерге шолу жасап, ой қорытқан. Сонымен қатар, ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы зайырлы білім беру, ағарту мәселесін 3 кезеңге бөліп, кесте арқылы мазмұндаған. Және де 1923 жылдан бастап, халыққа білім беруде бюджеттің артқандығын сонымен қатар, мұғалімдердің материалдық жағдайының жетілдірілгендігіне тоқталып өтеді. Бұл өз кезегінде жалпы білім беретін мектептердің жүйесінің біртіндеп дами бастағанын көрсетеді. Авторлар Қазақстандағы зайырлы білім беру мен ағарту жүйесін дамытудың мектеп ғимараттарының жоқтығы, мұғалімдердің, арнайы білімі бар мамандардың жетіспеушілігі және т.б. сияқты кейбір проблемаларын талдауға тырысты. Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы зайырлы білім беру және ағарту жұмыстарының тарихын талдау, ой қорыту, ұсыныстар беру.

Түйін сөздер: зайырлы білім, ағарту жүйесі, медресе, мектеп, жоғары білім.

N.S. Algozhaeva¹ U.K. Kyakbayeva^{2}*

¹*Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail:*

²*Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF SECULAR EDUCATION AND ENLIGHTENMENT IN KAZAKHSTAN

In the article it is examined the history of secular education and enlightenment in Kazakhstan. The author analyzes the education system since Soviet times. The works on this problem were considered, conclusions were made. In addition, the problem of secular education in the 20-30s of the twentieth century is divided into 3 stages and presented in tabular form. The author also notes that since 1923 there has been an increase in the budget of public education and an improvement in the financial situation of teachers. This, in turn, indicates the gradual development of the system of general education schools. The aim of the article is to analyze and comprehend the history of secular education and enlightenment in Kazakhstan. The authors tried to analyze some problems of the development of the system of secular education and enlightenment in Kazakhstan, such as the lack of school buildings; lack of teachers, specialists with special education, etc.

Keywords: secular education, education system, medrese, a school, higher education.

Алгожаева Н.С.¹ Кыяқбаева У.Қ.²

¹*Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,*

²*Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы,*

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ СВЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОСВЕЩЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассматривается история светского образования и просвещения в Казахстане. Автор анализирует систему образования с советских времен.

Рассматривался работы по данной проблеме, сделаны выводы. Кроме того, проблема светского образования в 20-30-х годах ХХ века разделана на 3 этапа и приведен в табличной форме. Автор также отмечает, что с 1923 г. было увеличение бюджета народного образования и улучшение

материального положения учителей. Это, в свою очередь, свидетельствует о постепенном развитии системы общеобразовательных школ. Авторы попытались проанализировать некоторые проблемы развития системы светского образования и просвещения в Казахстане, такие как отсутствие школьных зданий; нехватка учителей, специалистов со специальным образованием и др. Цель статьи - проанализировать, осмыслить историю светского образования и просвещения в Казахстане.

Ключевые слова: светское образование, система образования, медресе, школа, высшее образование

Кіріспе. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «...қазақтардың қайталанбас этикалық, психологиялық әлемі әлі жете зерттелмей, зерделенбей жатқан ғылыми дүние» [1] деп, атап көрсетуі өте орынды. Яғни, өткенді жаңғыртып, зерттеу тарихи шындықты қалпына келтіру - қазіргі уақыт талабы.

Негізінде алғашқыда, Қазақстанда халыққа білім беру және сауаттылық мәселесі аз болды. Оның үстіне мұғалімдер жетіспеді және көшпелі, жартылай көшпелі жағдайында тұрақты мектептер ашуға қиындық әкелді.

КСРО үкіметінің алғашқы кезеңінен бастап халық ағарту бөлімдері сауатсыздықты жоюмен айналысты. РКФСР ХКК қабылдаған «РКФСР халықтары арасында сауатсыздықты жою туралы» Декрет (1919 жылы 26 желтоқсан) алда тұрған келелі міндеттерді белгіледі, алайда бұған көптеген кедергілер ықпал етті, атап айтқанда:

- халықты оқытатын мамандар жетіспеді;
- жаңа оқулықтардың, жазу құралдарының болмауы, оқу құралдарының жеткіліксіз болуы;
- барлық жерде (қала, ауыл) білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасының төмендігі [2].

Туындаған мәселелерді шешу мақсатында, 1920 жылдың қазан айында Қазақ АКСР-нің ХАК-ы құрылды, халық комиссары болып А. Байтұрсынов тағайындалды. 1921 жылдың 18 ақпанында Бүкілқазақстандық оқу-ағарту конференциясы өтті, онда балаларды қорғау, бірыңғай мектеп жүйесін құру, кәсіптік-техникалық білім беру, саяси тәрбие жұмысы, педагогикалық процеске және т.б. байланысты мәселелер қарастырылды. Ал, 1922-1923 жылдар аралығында ұлт мектептерін оқулықтар, бағдарламамен қамтамасыз етуде де біршама жұмыстар жүзеге асырылды, қазақ тілінде 14 оқулық шығарылды. Оқулықтарды жазуға А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, М.Әуезов, С. Аспандияров, Қ.Сәтбаев, Ә.Ермеков, Т.Жолдыбаев, т.б. ат салысты. Оқулықтардың қатарында: «Физика», «Алгебра», «Педагогика», «Грамматика», «Мектеп гигиенасы», «Есеп құралы» және т.б. болды [2].

Елімізде 1924 жылдың ақпанында Бүкілодақтық «Сауатсыздық жойылсын» қоғамының жеке-леген бөлімшесі жұмыс жасады. Сонымен қатар, «Сауатшқыш» газетінде білім алушылар, білім берушілерге бағытталған сабақ жоспары, өткізу әдіс-тәсілдері, әдістемесі жарияланып тұрды. Осылайша, сауатсыздықты жоюмен күресуші-мұғалімдер даярлайтын қысқа мерзімдік курстар өз жұмыстарын жүзеге асырды. Қаз ОАК 1928 жылы 3-ші сессиясы өтті, мұнда қазақ қыздарын оқыту мәселесі талқыланып, арнайы қаулы қабылданды. Аталған жылдары қазақ орта мектептердің саны аз болды, 1927-28 жылдары елімізді 3 ғана орта мектеп болған (Ташкент, Орынбор, Қызылорда). Оқушылардың көпшілігі 7 жылдық мектепті бітірген соң, техникумдар және фабрика-заводтық училищелерге кетті. Елімізде 1929 жылы араб алфавитінен латын алфавитіне көшуі оқу-ағарту жұмысының дамуына өзіндік тұрғыдан қиындықтар алып келді, араб алфавитінде жарық көрген тарихи-мәдени жазба ескерткіштердің өртелуі көптеген құнды мұраны жойып жіберді [2].

Қаз ОАК-і «Қазақ АКСР-інде халықтың сауатсыздығын міндетті түрде жою туралы» 1930 жылғы 11 ақпанда қаулы қабылдады және бес жылдық жоспардың ауқымында қарастырылды. Келесі жылы, республикада сауатсыздықты жою бағытында шалғай аумақтарға мәдени жорықтар ұйымдастырылды, оған комсомол, пионер ұйымдарды тартылды. Сауатсыздықпен күрес тіпті Қазақ АКСР Ағарту халық комиссариаты жанынан ересектерге білім беру басқармасы құрылған, ол өз кезегінде сауатсыздар, шаласауаттылар мектеп бөлімдерін ашты, нәтижесінде статистика бойынша 1939 жылы жалпы сауаттылық 76,3% құрады [2].

Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы зайырлы білім беру және ағарту жұмыстарының тарихын талдау, ой қорыту, ұсыныстар беру.

Зерттеу әдістері мен материалдары. Мақала негізінен тарихи тақырыпқа арналған, сол себептен тарихи-педагогикалық ресми деректер және құжаттармен танысу, анализ, синтез, ой қорыту, ақпараттарды өңдеу және дәйектеу әдістері қолданылды. Білім беру және педагогика әдіснамасы мазмұнды аспектіде мәнін түсіну мен түсіндіруді байланыстыруға мүмкіндік береді, адам білімінің құрылымы оның құрылыммен арақатынасынан білім беру жүйесінің даму бағытын болжау; жүзеге асырылады. Біз өз зерттеуімізде Қазақстандағы зайырлы білім беру мен ағарту жүйесінің даму тарихын талдауға тарихи-хронологиялық, жүйелі тұрғыларды қолдандық. Біздің талдауымыздың материалдары мұрағаттық материалдар, осы мәселені 20 ғасырдың басында зерттеген ғалымдардың еңбектері болды.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Елімізде алғашқы кезде мектеп, жоғары мектептің рөлін медреселер атқарды. Қазақ даласындағы мұсылмандардың дәстүрлі конфессионалдық діни мектептерінің тарихы тереңде жатыр. Еліміздің оңтүстік аймақтарындағы қалаларда VIII-IX ғасырлардан бастап, көптеген діни мектептер, медреселер, мешіттер, кітапханалар болғаны тарихтан белгілі және ол оқу орындарында мыңдаған қазақ балалары оқып, білім алған. Алайда, араб басқыншылары, жергілікті түркі тілдес халықтар балаларының өз ана тілдерінде оқуына жол бермеді.

Қазақстандағы медреселердің ең ескісі, әрі ең үлкені Түркістан қаласының күншығысында Қаратау бөктеріне орналасқан айтулы Қарнақ (қазіргі аты Атабай) медресі. Оны бітіргендердің білім дәрежесі кезінде Бұхара, Самарқанд, Ташкент қалаларындағы медреселердің шәкірттерінен кем болмаған. Сол сияқты Түркістан, Шымкент, Сайрам, Әулие-Ата, Ақмешіт, Мерке, Семей, Ақмола, Қарқаралы қалаларындағы мешіт-медреселермен бірге, XIX-ғасырдың екінші жартысынан бастап, ауылдық жерлерде де көрікті мешіт-медреселер ашыла бастады. Мешіт-медресе – деп қосарлап атап отырған себебіміз, мешіттер тек қана намаз оқитын орын емес, оларды міндетті түрде балалар оқитын мектеп үйі ретінде де пайдаланған. Үлкен әйгілі мешіттердің жанында медреселері де болған.

XIX ғ. аяғында Ресей империясының кейбір отарларының экономикалық жағдайы біршама дұрыстатылып, ұлттық буржуазияның саны көбейіп, қоғамдық санасы оянды. Оларға 1905-1907 жылдардағы буржуазия-демократиялық төңкерісі де зор ықпал етті. Осылайша, Ресейдің шеткі аймақтарындағы бұратана халықтар қазіргі заман мәдениеті мен ғылыми-техникалық өркениетке ұмтылды, жас ұрпақтардың білімі мен тәрбиесін өмір талабына сәйкес қайта қарастыру мәселелерін қолға алды. Бұл салада, әсіресе, еуропаша білім, тәрбие алған буржуазия зиялылары зор белсенділік танытты.

Олар қадими дін мектептерінің, еуропа педагогикасының ғылыми-әдістемелік жетістіктері негізінде қайта құруды, мектептерде дін сабақтарын тежеп, оның орнына жас ұрпақтарға өмірге қажетті дүниелік ғылымдардың негізін оқыту, үздіксіз дамып отырған ғылыми-техникалық жаңалықтарды, сауда-саттықтың, экономиканың негіздерін меңгеруге баулу заман талабынан туындап отырған басты міндет, маңызды мәселе деп түсінді. Ұлт аймақтарында, ескі халық ағарту ісі, мәдениет мәселелері жиі талқыланып, ескі мұраларға сын көзімен қарайтын әр түрлі бағыттағы ағымдар мен қозғалыстардың саны көбейді.

XX ғасырдың 20-30 жылдары еліміздегі саясаттың бірі де зайырлы білім беру мен ағарту жүйесі болғандығы тарихтан белгілі. 1920-1930 жылдарда халқымыздың өмірінде болған экономикалық, мәдени-әлеуметтік өзгерістер, даму қарқыны ғылым, мәдениет, оқу-ағарту мәселесінің өркендеуіне мүмкіндік туғызды. Атап айтар болсақ, бірнеше арнаулы орта және жоғары оқу орындары ашылды. Соның салдарынан білім, ғылым саласы білікті мамандармен толықтырылды.

Жалпы Қазақстандағы халық ағарту мәселесінің даму барысы А.Е. Алекторов, А.В. Васильев, т.б. еңбектерінде қарастырылған. Жоғары педагогикалық білім берудің қалыптасуы мен дамуына арналған монографиялық еңбектер (Ф.Ф. Королев, Н.П. Кузин, Н.К. Гончаров, Т.Т. Тәжібаев, Ә.И. Сембаев, Қ.Б. Бержанов, И.К. Қадыров, Г.А. Уманов т.б.) білім саласын дамытуға өзіндік үлес қосты деп айта аламыз. Бұл еңбектер Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірлердің дамуы мен оқу-ағарту ісінің қалыптасуы және дамуының теориялық және әдіснамалық негізі болып табылады.

Зерттеу барысында әдіснамалық тұрғыдан К.Қ. Құнантаеваның «Развитие народного образования в Казахстане: 1917-1990 гг. [3] және «К вершинам знаний: (развитие женского образования в Казахстане, 1920-1977 гг.)», [4]. Қ.Б. Жарықбаевтың «Развитие казахский национальной психологии в историко-теоретическом аспекте» [5] сонымен қатар Қ.Б. Бержановтың «Из истории культурно-просветительной и общественной деятельности учительства Казахстана» (1917-1941 гг.)» [6] еңбектері басшылыққа алынды. Тарихи-педагогикалық тұрғыдан И.Б. Мадиннің «Қазақстанда Совет дәуіріндегі педагогикалық ой-пікірдің дамуы» [7] және А.Н. Ильясованың «Проблемы развития педагогической

теории Казахстана (1900-1960 гг.)», [8], С.Мусиннің «Из истории учебно-воспитательной работы Казахской Советской школы Казахской АССР» (1920-1936 гг.) [9] Ә.И. Сембаевтың «Очерки по истории казахской советской школы» [10], Қ.Б. Сейталиевтің «Қазақстанда жоғары педагогикалық білім берудің қалыптасуы мен дамуы» (1920-1991жж.)» [11], Т.Т. Тәжібаевтің «Развитие просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века» [12] еңбектерінің де бұл зерттеуге берері мол. Сондай-ақ Г.М. Храпченковтың «История школы и педагогической мысли Казахстана» [13], Омар Есенәлінің «Қазақстандағы мектептен тыс мекемелердің қалыптасуы мен дамуы (1917-1990 жж.)» [14], Ж.Есекеевтің «Қазақстандағы педагогикалық білім беру (1917-1930 жж.)» [15], т.б. еңбектер Кеңестік дәуір кезіндегі білім берудің мазмұны мен мәнін ашты.

Сонымен қатар, бұл кезеңде Ғылыми-зерттеу институттары ашылды, оны басқаратын ҚҰҒА (Қазақстан Ұлттық Ғылым академиясы) құрылды, яғни арнайы зерттеу жұмыстарының бастамасы нақты қолға алынды. Көптеген ғылыми-әдістемелік арнайы журналдар шығарыла бастады («Абай» (1918), «Мұғалім» (1919), «Ауыл мұғалімі» және т.б. (1925)), журналдармен қатар газеттер, оқулықтар, оқу құралдары жарық көрді. Бұл әрекеттің басында 1920 жылы ҚАССР оқу халық комиссариаты жанынан құрылған Ахмет Байтұрсынов басқарған Академцентр (Академиялық орталық) тұрды. Негізгі мақсат ислами бағыттағы медреселерді зайырлы мектепке айналдыру болды, соған байланысты оқулықтар жазылып, қолданысқа берілді. Яғни, жаңа құрылған Кеңестік мектептерге оқу-әдістемелік құралдар және пән бағдарламаларын құрастырумен айналысты. Бұл жұмысқа Қ.Жұбанов, Т.Шонанов, С.Аманжолов сынды тілшілер, М.Әуезов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Б.Майлин, С.Сейфуллин сынды әдебиетшілер, С.Асфендияров сынды тарихшылар, Ш.Әлжанов, Ғ.Қарашев, Ә.Сыдықов, Х.Досмұхамедов, М.Дулатов, Н.Құлжанова сынды, т.б. белгілі педагог-ғалымдар араласты.

Әсіресе, ағарту жұмысында педагогика және психология ғылымдары ерекше үлес қосты десек артық айтпаған болармыз, ұғымдық сөздіктер құрастырылып, арнайы зерттеу еңбектері, оқулықтары, сөздіктері жарық көрді, дәл 1920-1935 жылдары Ш.Құдайбердиев, Ә.Диваев, А.Байтұрсынов, С.Садуақасов, Т.Шонанов, С.Меңдешев, Т.Жүргенов, С.Сейфуллин, С.Торайғыров, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов Х.Досмұхамедов, М.Әуезов, Қ.Кемеңгер, Қ.Жұбанов, Н.Құлжанова, М.Жолдыбаев, Ш.Әлжанов сияқты зиялы азаматтардың қосқан үлесін жеке айтып өтуге болады [2].

Қазақстандағы алғашқы жоғары мектеп Абай атындағы Қазақ педагогикалық институт (1928 ж.), ал алғашқы университет С.М.Киров атындағы ҚазМУ (1934 ж.) қазіргі әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Бүгінгі таңда бұл екі оқу орны да алдыңғы қатарлы жоғары мектеп санатында. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жаңашылдық, сапа бойынша көшбасшы болып келеді.

XX ғасырдың 30-40 жылдарында Қазақстанда 20 жоғары оқу орны, 18 арнаулы орта оқу орындары болды.

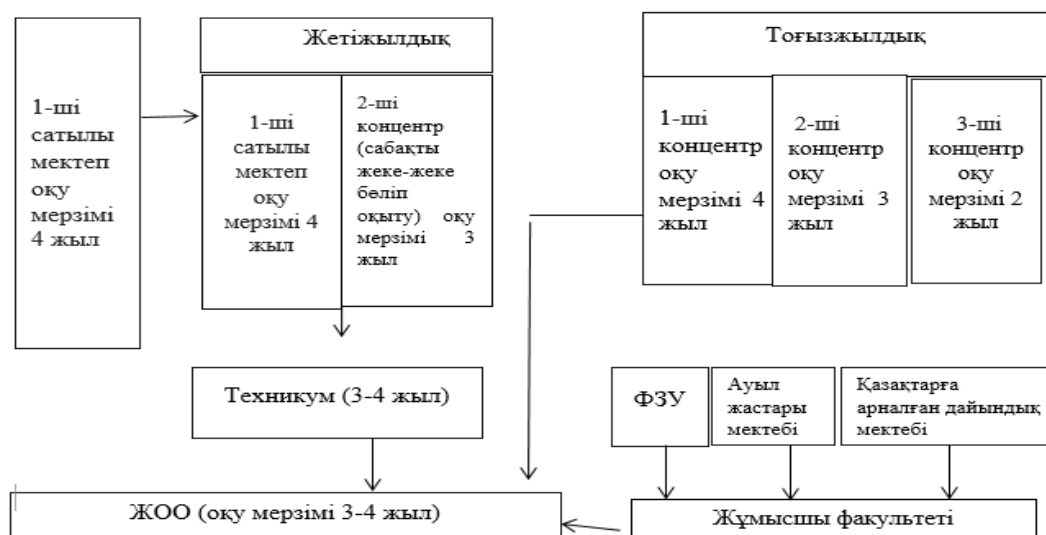
Қазақстанның жоғарғы мектептерінің алғашқы профессорлары мен оқытушылары Мәскеу, Ленинград, Киев, Саратов, Ташкент және басқа қалаларда білім алған.

XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы зайырлы білім беру мен ағарту мәселесінің дамуын 3 кезеңге бөліп қарастыруға болады:

№№	Кезең	Сипаты	Нәтижесі
1	1 кезең – 20-25 жылдар	Ғылыми-зерттеу орталықтарының ашылуы, Оқу-әдістемелік журналдардың пайда болуы	ҚҰҒА, Академ орталықтардың құрылуы. («Абай» (1918), «Мұғалім» (1919), «Ауыл мұғалімі» және т.б.
2	2 кезең – 25-27 жылдар	Оқулықтардың жарық көруіне ғалымдардың үлесі	Қ.Жұбанов, Т.Шонанов, С.Аманжолов, М.Әуезов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Б.Майлин, С.Сейфуллин, С.Асфендияров, Ш.Әлжанов, Ғ.Қарашев, Ә.Сыдықов, Х.Досмұхамедов, М.Дулатов, Н. Құлжанова, т.б.
3	3-кезең – 27-30 жылдар	Арнайы зерттеу жұмыстарының жүргізілуі	К.Қ. Құнантаева, Қ.Б. Жарықбаев, Қ.Б. Бержанов, Р.Ж. Ержанова, И.Б. Мадин, А.Н. Ильясова, С.Мусин, Ә.И. Сембаев, Қ.Б. Сейталиев, Т.Т. Тәжібаев, Е.Омар, Ж.Есекеев және т.б.

Ахмет Байтұрсыновтың бастамасымен оқулықтарда қазақ грамматикасына қатысты ұғымдардың әрқайсысына тұңғыш қазақша терминдерді ұсынылды. 1926 жылы «Әліпбидің» суретті жаңа түрін кітап етіп қайта баспадан шығарса, 1928 жылы Қызылорда қаласында қолданбалы грамматика жазылып, «Тіл жұмсар» тақырыбында екі бөлімді кітап жарық көрді. Және де, А.Байтұрсынов 1928 жылы «Жаңа мектеп» журналының №8 санында «Қай әдіс жақсы» деген көлемді мақаласын жариялады және онда Л.Н.Толстойдың «Үйрету әдістері туралы» деген еңбегі талданған.

1918 жылы нақты мектеп жүйесі қабылданған болатын, алайда азамат соғысы мен шетел интервенциясын ықпалымен кейбір өзгерістер болды. 1920-жылдарының ортасына қарай Қазақстанда білім беру жүйесі өзіндік ерекшеліктерге сай қалыптастырылды, яғни 1 сатылы мектеп оқу мерзімі 4 жыл, 7 жылдық мектеп, онда 1 сатылы 4 жыл, 2-ші концентр (сабақты жеке-жеке бөліп оқыту) 3 жыл. Одан кейін техникумдар 3-4 жыл, ЖОО 3-4 жыл. 9 жылдық жүйе бойынша, 1-ші концентр оқу мерзімі 4 жыл, 2-ші концентр оқу мерзімі 3 жыл, 3-ші концентр оқу мерзімі 2 жыл. Тоғыз жылдықты аяқтаған соң фабрика-заводтық училище, ауыл жастары мектебі, қазақтарға арналған дайындық мектебінде оқыса, одан кейін жұмысшы факультетінде оқыған, оқу мерзімі 3-4 жыл. Техникумнан, тоғыз жылдық мектептен және жұмысшы факультетін аяқтағандар ЖОО оқыған оқу мерзімі 3-4 жыл. Мұны төмендегі сурет арқылы көруге болады:

Сурет 1– 1920-30 жж. Қазақстанда білім беру жүйесі

Елімізде мектеп ашу, жүйе құрудың өзіндік қиыншылықтары да болды, мысалы:

- мектеп ғимараттарының болмауы;
- арнайы білімі бар мұғалімдердің, мамандардың жетіспеуі;
- ұлттық оқулықтардың аздығы;
- 2-3 аусымда оқу;
- халықтың көшпелі, жартылай көшпелі болуы және т.б.

Бұл қиыншылықтарды шешудің жолдары да қолға алынды:

- қалалардағы мектепке жарамды деген тұрғын үйлер мемлекеттің меншігіне берілді;
- жаңа ғимараттар салына бастады;
- Қазақ АКСР Ағарту халық коиссиариаты жанындағы академиялық орталық мектепке арналған бағдарламалар мен оқулықтар жазумен айналыса бастады;
- мұғалім кадрларды даярлау қолға алынды (курстар, білім жетілдіру институттары ашылды);
- әлеуметтік жағдайы төмен топтар үшін интернаттар, коммуналық-мектептер ашылды;
- көшпелі, жартылай көшпелі тұрмыстық жағдайға байланысты жылжымалы, маусымдық мектептер ұйымдастырылды.

Мысалы, жұмысшы факультеттері, жұмысшы-жасөспірімдерге арналған екі жылдық мектеп-клубтар ұйымдастырылды. Осының аясында, 1920 жылы Кәсіптік білім беру жүйесі де өзгертілді. Жастарға кәсіптік білім берудің негізгі техникумды (индустриялық, ауылшаруашылық,

экономикалы, педагогикалық және т.б.) мұнда оқыту мерзімі 4 жылға ауыстырылды. Кеңес халық ағарту комиссариатына маман жұмысшы кадрларын даярлау үшін фабрика-зауыт мектептерінің жүйесін жасу қажеттігін атап көрсетілді.

1923 жылдан бастап, халыққа білім беру ісінің бюджеті күшейтілді, мұғалімдердің материалдық жағдайы артты десек те болады. Жалпы білім беретін мектептердің жүйесі бірте-бірте дамыды, оны төмендегі кестеден көре аламыз:

Жылдар	Барлық мектептердің саны	Оқушылардың саны
1914-1915	105524	7896
1923-1924	91837	7962
1925-1923	103276	10219
1927-1928	118558	11466
1929-1930	133197	13515

20-жылдардың аяғында мектептер жүйесі мен оқушылар саны едәуір өсті. Білім алушылардың әлеуметтік құрамына да өзгерістер енді. Кеңес мектебінің оқушыларының негізгі құрамы еңбекшілердің балаларынан тұрды, жұмысшы-шаруа балаларының саны артты.

Қорытынды. Қазақстанның XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың бас кезіндегі халық ағарту жүйесі өзінің тиісті бағасын алған жоқ. Мектептер ашылып, онда қызмет еткен мұғалімдердің еңбегі туралы арнайы зерттеулердің болмауы, сол кездегі білім беру жүйесі туралы жаңсақ пікірлер туындайды. Кез-келген нәрсенің екі жағы болатыны сияқты, білім беруде отаршылдық саясат болғанымен де, сауатсыздықты жою қолға алынды, ұлттық мектептер ашылып, оқулықтар жазылды. Халықтың мәдениеті жетілдіріліп, қоғамдық, ғылыми, басшылық жұмыстарға тартылды.

Сонымен, зайырлы мектептердің ашылуы, ең алдымен сауаттылықты арттырды, ерлер мен қатар әйелдер де мұғалімдік, ғылыми-педагогикалық даярлықтан өтіп, жұмыс жасай бастады. Көптеген мектептер салынды, жаңа бағыттағы мектептерде сабақтың мазмұнына, оқыту және тәрбиелеу әдістеріне өзгерістер ендірілді, оларды өмірдің талабымен сәйкестендірді. Қазіргі таңда қайта латын алфавитіне көшу қолға алынуда, оның негізі де жоқ емес, XX ғасырдың 30-40 жж жүзеге асырылған алфавитті басшылыққа алуға болады. Қаншама жыл өтсе де, ұлттық тілдегі әдебиеттердің аздығы күн тәртібінде тұр, бұл кез-келген адамды ойландыруы тиіс. Сонымен қатар, сапа мәселесін де ұмытпаған жөн, жазылған оқулықтар сауатты, сапалы, түсінікті, талапқа сай болуы аса маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Менің арманым да, мұратым да Қазақстан халқын бақытқа жеткізу //Жұлдыз, 2000. – №17. – 19 б.
2. Қазақстан тарихы: Аса маңызды кезеңдері мен ғылыми мәселелері. Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық - гуманитарлық бағытындағы ІІ-сыныбына арналған оқулық/М.Қойгелдиев, Ө.Төлеубаев, Ж.Қасымбаев, т.б. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007.
3. Развитие народного образования в Казахстане: 1917-1990 гг. – Алматы, 1997. – 183 с.
4. Кунантаева, К.К. Вершинам знаний: (развитие женского образования в Казахстане, 1920-1977 гг.) / К. Кунантаева. – Алма-Ата: Казахстан, 1978. – 136 с.
5. Жарикбаев К.Б. Развитие казахской национальной психологии в историко-теоретическом аспекте ДК-Print, 2014. – 495 с.
6. Бержанов К.Б. Из истории культурно-просветительной и общественной деятельности учительства Казахстана (1917-1941гг.), Дис. канд.пед.наук. – Алма-Ата, 1951. – 323 с.
7. Мадин И.Б. История развития педагогической мысли в Казахстане в советский период: Учеб. пособие для преподавателей пед. вузов и училищ. – Алма-Ата: Мектеп, 1979. – 127 с.
8. Ильясова А.Н. Проблемы развития педагогической теории Казахстана (1900-1960 гг.): 13.00.01-Общая педагогика: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед.наук. – Алматы, 1997. – 43 с.

9. Мусин С.М. Из истории учебно-воспитательной работы казахской советской школы Казахской ССР. (1920-1936 гг.). – Алма-Ата, 1960. – С.227.
10. Сембаев А.И. Очерки по истории казахской советской школы. – Алма-Ата: Казучпедкиз, 1958. – С.27.
11. Сейталиев Қ.Б. Қазақстанда жоғары педагогикалық білім берудің дамуы. Алматы, Республикалық баспа кабинеті, 1996. – 128 б.
12. Тажимаев Т.Т. Развитие просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века. Ч.1. Социально-экономические предпосылки развития просвещения и педагогической мысли /Т.Т.Тажимаев. – Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1958. – 98 с.
13. Храпченков Г.М. История школы и педагогической мысли Казахстана /Г.М. Храпченков, В.Г.Храпченков. – Алматы: Кайнар, 2008. – 168с.
14. Омар Е. Қазақстандағы мектептен тыс мекемелер: қалыптасуы, дамуы (монография). – Алматы:Рауан, 2009. – 119 б.
15. Есекеев Ж. Қазақстандағы педагогикалық білім беру (1917-1930 жж.). Автореф. п.э.к. – Алматы, 1967. – 26 б.

References:

1. Nazarbaev N.A. Menin armanym da, muratym da Kazahstan halkyn bakyttka jetkizu. //Zhuldyz, 2000. -№17. – 19-p.
2. Kazahstantarihy: Asa manyzdy kezenderi men gylymi maseleleri. Zhalpy bilim beretin mekteptin kogamydyk-gumanitaryk bagytyndagy 11- synydyна арналған okuluk / М. Koigeldiev, О. Toleubaev, Zh.Kasymbaev,t.b. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007.
3. Razvitie narodnogoobrazovanyav Kazahstane: 1917-1990 гг.: ushebnoeposobie. – Almaty, 1997. – 183 p.
4. KunantaevaK. Kvershinamznanii: (razvitiezhenskogoobrazovanyavKazahstane, 1920-1977 gg.) / K.Kunantaeva. – Alma-Ata: Kazahstan, 1978. – 136 p.
5. Zhariibaev K.B. Razvitiekazahskoinazyonalnoi psihologii v istoriko-teoretisheskom aspekte. DK-Print, 2014. 495 - str.
6. Berzhanov K.B. Iz istorii kulturno-prosvetitelnoy I obshchestvennoy deyatelnosti ushiteilstva Kazahstana (1917-1941gg.), Dis. kand. ped. nauk. – Alma-Ata, 1951. – 323 p.
7. Madin I.B. Istorya razvitya pedagogisheskoy mysli v Kazahstanev sovetskoy period: Ushebnoe posobie dlya prepodavateley ped. Vuzoviushilish. для преподавателей пед. вузов и училищ. - Alma-Ata: «Мектеп», 1979. – 127 p.
8. Ilyasova A.N. Problemy razvitya pedagogisheskoy teoryi Kazahstana(1900-1960 g.g.): Avtorev. dis. na soisk. ushen. step. d-ra ped. nauk. – Almaty, 1997. – 43 p.
9. Musin S.M. Iz istorii ushebno-vospitatelnoy raboty kazahskoy sovetskoyshkolyKazahskoy SSR (1920-1936 gg.).- Alma-Ata, 1960. P.227
10. Sembaev A.I. Osherky po istoriikazahskoy sovetskoyshkoly. – Alma-Ata: Kazushpedkiz, 1958. P.27.
11. Seytaliev K.B. Kazahstandazhogary pedagogikalyk bilim berudin damuy. – Almaty, Respublikalyk baspa kabinyety, 1996.- 128 p.
12. Tazhibaeв T.T. Razvitieprosvesheniya i pedagogisheskoymysli v Kazahstanevo vtoroy polovine XIX veka. Sh.1. Sosialno-ekonomisheskiepredposylkirazvityaprosvesheniya i pedagogisheskoymysli /T.T.Tazhibaeв. - Alma-Ata: Izd-voANKazSSR 1958. – 98 p.
13. HrapshenkovG.M. Istoryashkolyipedagogisheskoymysli Kazahstana /G.M.Hrapshenkovе, B.G.Hrapshenkov.- Almaty: Kaynar, 2008.-168p.
14. Omar E.Kazahstandagy mektepten tys: kalyptasuy, damuy (monogravya). – Almaty:Rauan, 2009. – 119 p.
15. Esekeev Zh. Kazahstandagypedagogikalyk bilim беру (1917-1930 j.j). Avtorev. dis. na soisk. ushen. step. kand. nauk. – Almaty: 1967. – 26 p.